

Millî Mücadele Döneminde Çıkarılan Vergi Kanunlarının Vergi Adaleti ve Vergi Zihniyeti Açısından Değerlendirilmesi

Ahmet Burçin YERELİ

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

E-Mail: aby@hacettepe.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8746-6756

Altuğ Murat KÖKTAŞ

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi SBF Maliye Bölümü

E-Mail: altugmkoktas@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0911-2143

Ali Gökhan GÖLÇEK

Arş. Gör., Niğde Ömer Halidemir Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

E-Mail: aligokhangolcek@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7948-7688

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29.05.2020 Kabul Tarihi / Accepted: 23.10.2020

ÖZ

YERELİ, Ahmet Burçin; KÖKTAŞ, Altuğ Murat; GÖLÇEK, Ali Gökhan, **Millî Mücadele Döneminde Çıkarılan Vergi Kanunlarının Vergi Adaleti ve Vergi Zihniyeti Açısından Değerlendirilmesi**, CTAD, Yıl 17, Sayı 33 (Bahar 2021), s. 67-94.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu fiilen etkisiz hale getirmiş ve topraklarının işgaline zemin

hazırlamıştır. Yunan birliklerinin İzmir'e girmesiyle birlikte şartlar daha da kötüleşmiş ve altı yüz yılı aşkın bir süredir hüküm süren İmparatorluk yok olmanın eşiğine gelmiştir. Bunu önlemek amacıyla önceleri Kuvayı Milliye çatısı altında yürütölen bağımsızlık mücadelesi daha sonra Büyük Millet Meclisi eliyle sürdürölmüştür. Milletın bir bütün halinde var olma mücadelesine dönüşen ve İstiklal Savaşı olarak isimlendirilen süreç, zaferle sonuçlanmıştır. Çalışmanın konusu, Millî Mücadelenin finansman kaynakları özelinde vergi politikalarıdır. Bu bağlamda söz konusu dönemde uygulamada olan vergilerin, vergi adaleti kapsamında incelenmesi, çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çıkarılan vergi kanunlarının ve meclis tartışmalarının zabıt cerideleri kapsamında ele alınması ise çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Çalışma ile Millî Mücadele döneminin en önemli gelir kaynağı olan vergilerin, genel itibariyle adil olduğu ve adaletsiz vergi uygulamalarından kaçınıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Adaleti, Millî Mücadele, Vergi Zihniyeti.

ABSTRACT

YERELİ, Ahmet Burçın; KÖKTAŞ, Altuğ Murat; GÖLÇEK, Ali Gökhan, Evaluation of Tax Laws enacted during the National Struggle Period in terms of Tax Justice and Tax Mentality, CTAD, Year 17, Issue 33 (Spring 2021), pp. 67-94.

The Armistice of Mudros, signed at the end of the World War I, neutralized the Ottoman Empire de facto and paved the ground for the occupation of its territories. Upon the invasion of Izmir by the Greek troops, the conditions deteriorated further, and the Empire, which ruled for more than six hundred years, became on the verge of dissolution. In order to prevent this, the struggle for independence, which was initially carried out under the National Forces, was later continued by the Grand National Assembly. The process, which turned into the struggle for survival of the nation as a whole and which was called as the War of Independence, resulted in victory. The subject of the study is the tax policies of the National Struggle in terms of funding sources. In this context, the examination of the taxes, which were in effect during the said period, within the scope of tax justice constitutes the focal point of the study. The contextualization of tax laws and parliamentary debates within the scope of Parliamentary Minutes forms the original aspect of the study. The study concludes that the taxes, which were the most important source of income for the period of National Struggle, were generally fair, and unfair tax practices were avoided.

Keywords: Tax, Tax Justice, The National Struggle Period, Tax Mentality.

Giriş

Yaklaşık 12.000 yıl önce insanların yerleşik hayata geçmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan kamusal ihtiyaçlar, bunların finansman sorununu da beraberinde getirmiştir. Bir arada yaşayan toplulukların çoğalmasıyla birlikte güvenlik ve benzeri kamu hizmetlerinin sunumu, devlet özelinde kamu kesimini gündeme getirmiş ve kamu kesiminin kaynak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kolektif nitelikli ihtiyaçlar var olduğu sürece, toplumdaki bireylerin söz konusu ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitli mali yükümlülüklere tabi olması doğaldır.¹ Franklin bu hususu “*bayatta ‘kesin’ olan iki şeyden biri vergidir*”² şeklinde açıklamaktadır.

Kökene itibarıyla insanların yerleşik hayata geçişi kadar eski olan vergi üzerindeki tartışmalar, asırlardır devam etmektedir. Bunun nedeni ise Neumark tarafından “...*bu meseleye yeni cevaplar bulunmaya çalışılmasına hayret etmemelidir... devlet ya da halk arasındaki ruhî münasebetlere dair fikirler uzun veya kısa bir zaman zarfında değişirler*”³ biçiminde ifade edilmiştir. Dolayısıyla “*Romalılar döneminden bu yana bir ilerleme, bir gerileme; bir med ve cezir*”, vergi tarihini karakterize etmiştir.⁴

Maliye literatüründe vergi, en genel ifade ile kamu hizmetlerinin karşılanması amacıyla, devletin egemenlik gücüne dayanarak kanuni çerçevede, halktan cebren ve karşılıksız olarak toplanan para ve para ile temsil edilen değerler şeklinde tanımlanabilir. Schmolders vergiyi “*karşılık esasına dayanmayan zorunlu yükümlülük*”⁵ olarak açıklarken Nadaroğlu ise;

“Devletin veya devletten aldığı yetkiye dayanan kamu tüzel kişilerinin geniş anlamdaki kamusal faaliyetlerinin gerektirdiği harcamaları karşılamak ya da kamusal görevlerinin gereklerini yerine getirmek amacıyla ekonomik birimlerden kanunda öngörülen esaslara uymak kaydıyla ve hukuki cebir altında, özel bir karşılık vaadi olmaksızın geri vermemek üzere aldıkları para tutarlarıdır”

şeklinde tanımlamıştır.⁶ Neumark vergiyi “*ekonomik bir değere sahip olanların, siyasi zor altında devlete herhangi bir karşılık beklemeden yaptığı transfer*”⁷ olarak

¹ Günter Schmolders, *Genel Vergi Teorisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 3.

² Benjamin Franklin, *The Private Correspondence of Benjamin Franklin Comprising A Series of Letters on Miscellaneous, Literary, and Political Subjects: Written Between the Years 1753 and 1790; Illustrating the Memoirs of His Public and Private Life, and Developing the Secret History of His Political Transactions and Negotiations*, Henry Colburn, Londra, 1817.

³ Fritz Neumark, “Verginin Tanımı ve Mahiyeti”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 1, 1939, s. 371.

⁴ Henry Laufenburger, *Vergiler ve Tarihi*, Çev. R. Hanyal, Kardeş Matbaası, Ankara, 1964, s. 10.

⁵ Schmolders, *age.*, s.113.

⁶ Halil Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Matbaası, İstanbul, 2000, s. 260.

tanımlamakta ve “her verginin belirli kıymetlerin transferini kapsadığını” belirtmektedir. Sonuç olarak özel kesimden kamu kesimine doğru yapılacak bir kaynak transferi olan vergilerin kim tarafından, hangi amaçla ve nasıl yapılması gerektiği, vergilendirme sanatı olarak da nitelendirilen verginin teorik alt yapısının incelenmesini zorunlu kılmaktadır.⁸

Vergi yükünün “adil”⁹ dağılımı için ileri sürülen görüşlerin, farklı zaman, coğrafya ve kültürlerde gelişse bile hemen hemen aynı sonuçlara ulaştığı söylenebilir. Buna göre iyi bir vergi sisteminin genel kabul görmüş beş özelliği bulunmaktadır. Bunlar; iktisadi etkinlik, vergi yönteminde basitlik, esneklik, siyasal sorunluluk ve adalettir. Adalet ise Stiglitz tarafından “*vergi sisteminin, farklı bireylere yönelik nispi muamelesinde adil olması*” biçiminde tanımlanmaktadır.¹⁰ Genel olarak vergi sisteminin adil olması ve bireyler arasındaki vergi yükünün adil dağılması savunulsa da literatürde bunun nasıl hayata geçirileceği üzerinde kabul gören bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda söz konusu sorun “fayda” ve “ödeme gücü” olmak üzere iki farklı görüş çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu çalışma, Millî Mücadele dönemine ilişkin vergi zihniyetini konu edinmektedir. Mücadelenin finansman kaynağı özelinde uygulanan vergi

---

⁷ Neumark, agm., s.386-387.

⁸ Vergilendirmeye ilişkin en eski kayıtlar M.Ö. 6.000 dolaylarında, Dicle ve Fırat nehirlerinin kuzeybatısında, bugünkü Irak sınırları içinde yer alan, Sümerliler ve sonrasında ise Babillilerin yerleşim yerlerinden biri olan Lagas kentinde bulunan kil tabletlerde yer almaktadır. Kralın “*balá*” isimli vergi sisteminde esas itibarıyla vergi oranlarının düşük olduğu ancak savaş ve benzeri kriz zamanlarında yükseldiği görülmektedir. Anonim bir Lagas deyişine göre “*Bir Lord'unuz olabilir, bir Kral'mız olabilir, ancak asıl korkmanız gereken vergi memurlarıdır*” biçimindeki ifade vergiye ve vergi idaresine bakışı net bir biçimde ortaya koymaktadır. bk. Henry Richard Carlson, “A Brief History of Property Tax”, *Fair & Equitable*, 2004, s. 3. Antik Mısır'da tebaanın Firavunlara sunduğu bedeni hizmet biçimindeki ödemelerin yanı sıra aynı vergi özelliği gösteren hububat, altın, gümüş, bakır, fildişi ve kaplama tahtalar gibi çeşitli teslimler de vergi olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte Yunan demokrasisinde vergiler esas itibarıyla ihtiyari ve dolaylı iken Roma'da ise kendisine bağlı ülkelerin haraçlarıyla yaşayan bir “*yağmacı devlet*” özelliği görülmektedir. bk. Salih Turhan, *Vergi Teorisi ve Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 1987, s. 4-8. Dolayısıyla vergi olgusu, tarihsel süreçte iktisadi, sosyal ve siyasi şartlara bağlı olarak vergileme tekniğinden bütçe içindeki ağırlığına kadar değişim geçirmektedir. Başlangıçta kabile reisi, derebeyi ya da krallara, dini veya ahlaki nedenlerle ihtiyari olarak verilen “*yardım*”, “*rica*” ve “*hediye*” gibi kavramlarla ifade edilen yükümlülüklerle ilişkin inisiyatif, hediye verenden alana doğru ya da bir diğer deyişle egemenliği elinde bulunduranlara geçerek “*vaşif*”, “*fedakârlık*” ve “*zorunluluk*” halini almıştır. bk. Fritz Neumark, *Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Gelir Vergisi Teori-Tarihçe-Pratik*, Hak Kitabevi, İstanbul, 1946, s. 3.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Zeynep Ağdemir-Ceyhan Gürkan, “Adam Smith'ten Neoliberalizme Vergi Adaleti: Ödeme Gücü ve Fayda Yaklaşımlarının Kavramsal, Kuramsal ve Ülke Uygulamaları Bağlamında Bir İncelemesi”, *Ankara Üni. SBF Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2019.

¹⁰ Joseph E. Stiglitz, *Kamu Kesimi Ekonomisi*, Çev. Ö. F. Batirel, Marmara Üniversitesi İİBF Yayınları, İstanbul, 1994, s. 479.

politikalarının vergi adaleti kapsamında ele alınması, çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Diğer yandan literatürde İstiklâl Savaşının malî kaynaklarına yönelik yoğun bir külliyat bulunurken, vergi politikalarının adalet ekseninde ele alınması çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışma kapsamında dönemin vergi zihniyetini anlamaya yarayan Meclis Zabıtları ve diğer birincil kaynaklar incelenmiştir. Dönemin konjonktürel şartları nedeniyle ilgili konuda yeterli sayısal veriye ulaşmak mümkün olmadığından, Meclis Zabıtları vergileme zihniyetini anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Bu nedenle Meclis Zabıtlarından elde edilen söylemler derinlemesine analiz yapılarak, vergilemenin altyapısı, düşünsel çerçeve ve amaçları aktarılmaya çalışılmıştır.

Vergilendirmede Adalet Arayışları ve Millî Mücadele Dönemi Öncesi Genel Mali Durum

Adam Smith tarafından dile getirilen “*bükümetin masrafını karşılamak için, her devletin uyrukları, kendi güçlerine imkân ölçüsünde en yakın oranda, yani devletin koruyuculuğunda her birinin yararlandığı gelir oranında katkıda bulunmalıdırlar*” düşüncesi, fayda ve ödeme gücü ilkelerine dikkat çekmektedir.¹¹ Buna göre yapılacak katkının bireylerin gelirleriyle orantılı olması gerektiği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla bireylerin katlanmak zorunda oldukları vergi yükü, kendi ödeme güçleriyle orantılı olmalıdır. Sonuç olarak aynı durumda olanların aynı; farklı durumda olanların ise farklı vergilendirileceği “yatay” ve “dikey” adaletin sağlanmasıyla birlikte “*aç kazanandan aç, çok kazanandan çok*” vergi alınabilecektir.¹²

İyi bir vergi sisteminin nasıl olması gerektiğini ortaya koyan düşüncelerin A. Smith’ten bu yana tartışıldığı ileri sürülse de A. Smith’ten yaklaşık bin yıl önce benzer ilkelerin savunulduğu görülmektedir. İbn Haldun’un ünlü eseri Mukaddime’de “*Kimseden, takatından fazla haraç [vergi] alma, bu hususta haddinden ziyade bir şeyle mükellef tutma*” ifadesi de ödeme gücüne atıf yapmaktadır.¹³ Dolayısıyla ödeme gücü yaklaşımı, mükelleflerin kamu harcamalarına ödeme güçleri oranında katkıda bulunmasına odaklanmaktadır. Rousseau ve Lindahl gibi teorisyenler tarafından savunulan fayda teorisine göre vergi, kamu hizmetlerinin karşılığında ödenen bir bedel olarak değerlendirilmektedir.¹⁴ Söz konusu bedelin, kamu hizmetlerinden elde edilecek faydaya göre ölçülmesi ve bir bakıma özel kesimde işleyen mübadele sisteminin kamu ekonomisine

¹¹ Adam Smith, *Millîlerin Zenginliği*, Çev. H. Derin, Türkiye İş-Bankası-Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 927.

¹² Hüseyin Şen-İsa Sağbaş, *Vergi Teorisi ve Politikası*, Barış-Ankan Yayınları, Ankara, 2016, s. 231.

¹³ İbn Haldun, *Mukaddime I*, Çev. S. Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2009, s. 578.

¹⁴ Şen-Sağbaş, *age.*, s. 11.

uyarlanmasına dayanan fayda teorisi, vergi sisteminin harcama yapısına dayalı olarak inşa edilmesi nedeniyle yalnızca vergileri değil harcama politikalarını da içinde barındırmaktadır.¹⁵

Kanuni sonrasında maliye bunalımının kronik bir sorun haline geldiği ve bunun sonucunda da adaletsiz vergi uygulamalarının yaygınlaştığı görülmektedir.¹⁶ Bu bağlamda II. Mahmut (1808-1839) dönemi veziriazamı olan Alemdar Mustafa Paşa'nın girişimiyle 1808'de ortaya çıkan Sened-i İttifakta yer alan “*hanedanların ve büyüklerin kendi idareleri altında olan kazaların asayişine ve vergilerin hadd-i itidale (mutedil) uygun olmasına dikkat etmeleri gerekir*”¹⁷ ifadesiyle -her ne kadar uygulan(a)masa da- vergilerin mutedil ve ödeme gücüne uygun olmasının yanı sıra haksız ve soygun niteliğine bürünen uygulamalara son verilmek istenmiştir. Dahası Osmanlı İmparatorluğu, vergi uygulamalarında adaletsizlikler “*Beylerbeyiler, sancakbeyleri ve onların adamları sipahiler, çavuşlar, bölük halkı, kapıcı ve hükümeti temsil eden diğer memurların, kadılar ve naiplerin, şehirlî ve köylü halka yaptığı zulüm ve taaddiler ile adaletsiz muameleleri İmparatorluk kadar eskidir*” biçiminde ifade edilmektedir.¹⁸

Osmanlı'da modern anlamda bir vergileme ancak 19. yüzyıl reformları ile mümkün olmuştur. Bu bağlamda şer'i ve örfi vergiler modern bir yapıya bürünerek, verginin alındığı kaynak ve konular düzenlenmiş ve vergi tahsilatlarının keyfilikten uzak, merkezi bir yapıya dönüşmesi mümkün olmuştur. Bu bağlamda ilk olarak milli iktisat politikalarının uygulanması yönünde çalışmalar yapan İttihat ve Terakki Fırkası, yerli sanayinin korunması ve inşası için de birtakım önlemler ve düzenlemelere gitmiş, gümrük tarifeleri ve gümrükte uygulanan vergileri yükseltmişlerdir. Genel olarak 1909-1919 yılları arasında meşrutiyet dönemi bütçeleri dikkate alındığında, açıkların borçlanma ve vergiler ile finanse edildiği görülmektedir. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü üzere bütçe açıkları I. Dünya Savaşı sonrası hızlı bir şekilde artış göstermiştir. İlk dönemlerde dış borçlanma ile finanse edilen bütçe açıkları, savaş sonrası iç borçlanma ve vergi zamları ile finanse edilmeye çalışılmıştır.

¹⁵ Turhan, *age.*, s. 240.

¹⁶ Ahmet Burçin Yereli-A. Murat Köktaş-Işıl Şirin Selçuk, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Ödeme Gücüne Göre Vergi Uygulamaları: 17. Yüzyıl İstanbul Kadı Sicilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2015, s.219-220.

¹⁷ Sina Akşin, “Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, 1994, s. 118; Ayrıca uygulanan vergilerin bölgelere göre farklılık göstermesi ödeme gücü ilkesinin uygulanabilirliğini engellemiştir. bk H. Güçlü Çiçek-Süleyman Dikmen, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Bütçelerinin Karakteristik Özellikleri: Tarhuncu Ahmed Paşa Bütçesi”, *Sosyoekonomi*, Cilt 28, Sayı 46, 2020, s.226-229.

¹⁸ Lütüf Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1964, s. 22.

Yıl	Gelir	Gider	Açık
1909	25.079.000	30.540.000	5.461.000
1910	26.015.000	35.694.000	9.679.000
1911	28.446.000	36.233.000	7.787.000
1912	30.914.000	34.591.000	4.076.000
1913	20.514.000	34.591.000	4.075.000
1914	32.607.000	34.012.000	1.405.000
1915	26.836.000	35.658.000	8.821.000
1916	25.013.000	39.725.000	14.712.000
1917	23.584.000	53.305.000	29.720.000
1918	34.017.000	51.970.000	17.963.000
1919	34.017.000	92.731.000	58.715.000

Tablo 1- Osmanlı Devleti Bütçe Rakamları, 1909-1919¹⁹

Savaş harcamalarının finansmanı için vergi, emisyon, istikraz, müttefiklerden maddi yardım ve müsaderelelerden yararlanılmıştır. 1918 yılı itibarıyla piyasada işlem gören para miktarı 161 milyon liradır. Savaş yıllarında ve Kurtuluş Savaşı zamanında para basılmamıştır.²⁰ Mütareke döneminde yürürlükte olan Osmanlı vergi kanunları, Kurtuluş Savaşı süresince de aynen uygulanmış ve gerekli hallerde vergi oranlarının arttırılması ile gelir elde edilmesi amaçlanmıştır.²¹

Osmanlı'nın bir anlamda mirasçısı olan Türkiye, ekonomik bağımsızlık noktasında Avrupalı devletlerin yönlendirmesinde olan ve hazine gelirlerinin bir kısmına doğrudan el koyan Deyun-u Umumiye ile karşılaşmıştır.²² Bu durumu aşmak adına 18 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa; kolordulara, bağımsız mutasarrıflıklara ve Şile, Kartal ve Gebze Kaymakamlıklarına birtakım emirler²³

¹⁹ A. du Velay, *Türkiye Mali Tarihi*, Maliye Bakanlığı, Ankara, 1978, s. 113–15.

²⁰ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 13.

²¹ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s. 98.

²² Şeyda Güdek-Gölçek-Ali Gökhan Gölçek, “Erken Cumhuriyet Dönemi Tekel Uygulamaları: 1920-1950 Döneminde Tuz, İspirto ve İspirtolu İçkiler ile Kibrit”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Cilt 15, Sayı 30, 2019, s. 258.

²³ Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin paraya olan ihtiyacını karşılamak üzere 18.04.1920 tarihinde şunları emretmiştir: “Osmanlı Devleti içindeki Osmanlı bankalarıyla Deyun-u Umumiye ve rejî idareleri, mercutlarını, yerel en büyük mülkiye ve maliye memurlarına haber verecek ve herhangi bir tarafa

bildirmiştir. Daha sonra 1920 yılına ait “*Muvazene-i Umumiye*” (Mali Bütçe Yasası) kapsamında, söz konusu İdare’nin Meclis tarafından tanındığı, ancak vergi salma ve toplama hakkının Meclis bünyesinde olduğu ve İstanbul Hükümeti ile olan tüm anlaşmaların geçersiz olduğu İdare’ye bildirilmiş ve neticede Ankara’da bir Duyun-u Umumiye Müdürlüğü kurulmuştur.²⁴

“*Ordusuz devlet olmaz; ordu için savaş araçları gerek; bu ise maliyeye dayanır; mali gücün kaynağı toplumdur; onun için toplumu olduğu düzende tutmak şarttır*”²⁵ felsefesine dayalı olan Osmanlı ekonomi politikası,²⁶ yüzyıllar boyunca devletin ancak ordu ile ordunun da güçlü bir mali yapı ile ayakta durabileceğini savunurken, tarihe karıştığı son günlerde artık sıradan harcamaları bile karşılayamaz duruma gelmiştir.²⁷ Dolayısıyla, asırlardır uyguladığı sistematik ve mali yapı, Kırım Harbi ile birlikte bozulmaya başlamış ve nihayetinde sonu olmuştur. Bu bağlamda siyasi bağımsızlık, şüphesiz ki ekonomik bağımsızlıkla mümkün olabilmektedir. Ekonomik bağımsızlığını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, zamanla siyasi bağımsızlığını da kaybettiğinden, Mondros Mütarekesi sonrası bağımsızlığın yeniden kazanımı için öncelikli olarak mali bağımsızlığın sağlanması gerekmektedir. Millî Mücadele yönetim kadrosunun, dış borçlanmaya

---

yapacakları gönderme bu iki memur tarafından kontrol edilerek üst makamlara bilgi verilecektir. Ziraat bankaları da aynı şekilde mevcutlarını bildirmekle beraber İstanbul merkezî olan işlerini sürdürecektlerdir. Adı geçen kurumların İstanbul’a para gönderilmesi önlenecektir. ... kurumlar maliye ve mal sanduklarıyla, Evkaf sandıklarında mevcut para miktarı ve cinsleri ve rebunlerin genel kıymetleri gösterilmek üzere 18 Mart 1920 sonu itibarıyla erişmiş olduğu sayıları derhal bildirecektir”. bk. *Türk İstiklâl Harbi-İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Ankara, 1975, s. 52.

²⁴ Nihad S. Sayar, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları*, Met/Er Matbaası, İstanbul, 1978, s. 293.

²⁵ “*Lâ mülke illâ bi’-ricâl, ve lâ ricâlê illâ bi’-seyf, ve lâ seyfe illâ bi’-mâl, ve lâ mâle illâ bi’-ruîyye, ve lâ ruîyye illâ bi’-’adl.*” bk. Ensar Köse, *Kâtib Çelebi, Siyaset Nazariyesi, Düstûru’l-amel li İslâhi’l-halel*, Büyüyen Ay, İstanbul, 2016.

²⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

²⁷ Devlet Hazinesinin beş kuruşluk gelirden bile mahrum olduğu, gelirlerinin büyük bir kısmının dış borç ödemelerine ayrıldığı ve maaş ödemeleri için bile bankaların kredi açmadığı mali durumda, Stockholm elçiliğine tayin edilen Galip Kemalî Bey’in sefaret ödemelerinin yapılamayacağını bildiren Maliye Nazır Vekilinin yazısı, içinde bulunulan mali yapıyı net bir biçimde ortaya koymaktadır. bk. *Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 88, s. 290. Ayrıca Eskişehir’in işgal altında kaldığı dönemde, Eskişehir Kızılay Hastanesi Başhekimî Safvet Bey tarafından hazırlanan 12.10.1922 tarihli raporda, yaşanan mali sıkıntı şu şekilde ifade edilmiştir: “*Ağustos 1921’de İstanbul Kızılay Merkezî hastaneye 17.500 drabmi göndererek ‘ihtiyacımızı sormak lütûfunda bulunmuş idi’... 6 Aralık 1921’de İstanbul Kızılayından askeri valî aracılığıyla gelen yazıda dâba önce gönderilen paradan bahsedilerek ‘muamelaatın tabdîd’ edilmesi isteniyordu. Buna 7 Aralık’ta gönderilen cevap yazısında ‘kasamızda dört bin drabmi vardır. Para gönderiniz’ mealinde bir istekte bulunduk... 21 Aralık 1921’de İstanbul Kızılay Merkezînden gelen bir telgrafta, ‘paramız ve idareniz bitince hastaneyi kapatmış ifadesi yer alıyordu’.* bk. Mesut Çapa, “Millî Mücadele’de Eskişehir Kızılay (Hilali Ahmer) Hastanesi ve Yunan İşgali”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4 (2006), s. 7–16.

başvurmuyarak, mücadeleyi iç kaynaklar ile finanse etmesi de bu düşüncenin bir sonucudur.

Millî Mücadele Dönemi Vergi Zihniyeti

Magna Carta Libertatum'un²⁸ maliye düşüncesindeki en önemli sonuçlarından biri olan “*temsilsiz vergi olmaz*” ilkesi, bütçe hakkının halk (vergi ödeyenler) adına meclis tarafından kullanılması, yani vergide yasallık, günümüzde de modern vergi teorisinin en temel ilkesi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği ilk kanun olan Ağnam Resmî,²⁹ bahse konu bütçe hakkı kapsamında egemenliğin ilanıdır. “*Ağnam resminin sabıka misillü dört misli olarak istifasına karar verildi*” şeklindeki tek satırlık kanun ile mali egemenliğin göstergeleri arasında yer alan vergi koyma gücünün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğu ilan edilmiş ve bu yolla gerçekleştirilen yasal düzenleme ile vergide kanunilik³⁰ ve adalet³¹ ilkeleri dikkate alınmıştır.³² Millî Mücadeleye karşı yürütülen isyanlarda, meclisin halka ağır vergiler yükleyeceği ve ilk iş olarak toplumun geniş bir kesimini ilgilendiren Ağnam Resmini bir misli arttıracığı söylentilerinin³³ yayılması da bir

²⁸ 1215 yılında İngiltere tahtına vekâlet eden Kral John'a karşı ayaklananların baskısı üzerine imzalanan fermanıdır. Bu fermana göre kralın keyfi vergileme yetkisi kısıtlanmış ve temsilsiz vergi olmaz anlayışı ortaya çıkmıştır. bk. Ahmet Burçin Yereli, *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye'de Devlet-Birey İlişkisi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s. 44-46.

²⁹ Hayvan başına alınan bir çeşit maktu vergi olan Ağnam Vergisi, Dünya savaşı sürecinde gelir ihtiyacı ve gerekse hayvan sayısında meydana gelen azalışlar nedeniyle artırılmıştır. Örneğin 1914'te toplam küçükbaş hayvan sayısı 32.9 milyon iken 1919'da 19.9 milyona gerilemiştir. Ayrıca verginin maktu olması, enflasyon nedeniyle vergi hasılatını daha da değersizleştirmektedir. Sonuç olarak, 31.03.1919 tarihli kararnameyle belirlenen Ağnam Resmî dört misline çıkarılmıştır. bk. Eldem, *age.*, s. 84-164.

³⁰ Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey: “*Meclisi Âliniğe bir teklifim vardır... Onu yalnız kendi aramızda yapmayalım ve bir beyanname ile neşredilmesini teklif ediyorum. Yeni toplanan Millet Meclisi namına tabrikâta, îfsadata nihayet vermek için millet muvacebesinde bir defa daha söyleyelim ki, halka hariçte telkin edilen fikir baştanbaşa müfsit bir maksat takip ediyor. (...) Bunun bir beyanname ile memlekete ilâmında fayda tasavvur ediyorum. Tasvip buyurursanız beyanname neşredelim*” bk. TBMM Zabut Ceridesi, Devre 1, Cilt 1, İçtima 1 (24.04.1920), s. 39.

³¹ Çorum Milletvekili Ferit Bey: “*Mâlîmuâliniz, Ağnam Kanununda her vilâyette alınan riisum müsavi değildir. Binaenaleyh siyyanen yirmi kuruş veya otuz kuruş veya kırk kuruş demek kabil olamaz. Celâleddin Arif Beyin teklifleri veçhile dört misli dersekte kanunun rûbunu da mubafaza etmiş oluruz. Binaenaleyh bir madde münferide yazılmasını ve dört misli olarak kabul edilmesini...*” bk. *age.*, s. 39-40.

³² Erzurum Milletvekili Celâleddin Arif Bey: “*Görüyorum ki, en büyük fikrimiz memleketimizi kanuni bir hale irca eylemektir. (...) Çünkü daha esas itibarıyla kabul olunmamış olan ve sekiz mislinde olan ağnamın yine geçen senede olduğu gibi dört misline, yani (20) kuruşa tenzîlini talebedirim. (...) vergi mesailinde her şeyden evvel nazarı itibara alınacak olan müsavattır. Burada sekiz misli, Bolu sancağı dört, Kütahya iki misil olmak üzere bu resmî tarbediyor. Bunun her tarafta siyyan bir surette tenzîl edilmesini talebedirim.*” bk. *age.*, s. 39.

³³ “*Ağnam Resmî bakkında her tarafta dedikodular mevcut olduğundan müstaceliyet kararıyla Ağnam Resmî miktarının bugün Meclisi Âlice tayinini ve bemen her yere tebliğini ve esas maksadın Meclisi Âlice makamı*

diğer neden olarak gösterilmekte ve zikredilen söylentilerin Yozgat'ta gerçekleşen Postacı Nazım ayaklanmasını tetiklediği belirtilmektedir³⁴. İstanbul Hükümeti ve Padişahın milli mücadele karşısı söylemleri³⁵ de bu durumu desteklemiştir. Halkın, milli orduya katılımını da olumsuz etkileyen bahse konu eylemlere karşı Meclis, "Eğer ulus, oğullarını orduya vermezse, ülkeyi kim savunacak? Eğer halk vergi ödemezse, nereden para bulacak? Eğer insanlarınzı orduya verirseniz, kuşkusuz, ülkenin sahibi siz olacaksınız" içerikli bildiriği yayınlamak zorunda kalmıştır.³⁶

Dolayısıyla Milli Mücadelenin finansmanı için gerekli olan gelire ilişkin kanunların çıkarılmasında nispeten ılımlı bir politika izlenmesi, isyancıların olumsuz propagandalarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.³⁷ Örneğin o dönemde Ethem ve kardeşlerinin aşırı hareketlerine fazla ses çıkarılmamasının nedenlerinden birisi olarak kendilerinden çekinilmesi gösterilmektedir. Nitekim Çerkez Ethem'in idaresindeki adamların sayısı 3.000 kişiyi geçerken, 4 top ve 12 makineli tüfeğe sahip oldukları buna karşın Ankara'nın ise oldukça zayıf durumda bulunduğu belirtilmektedir.³⁸ Öte yandan yürütülen bağımsızlık mücadelesinin ihtiyaç duyduğu finansman, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri vasıtasıyla giderilmeye çalışılsa da Mayıs 1920 itibarıyla söz konusu cemiyetlerin³⁹ kasalarındaki para toplamı yalnızca 20.479,69 TL'dir. Bununla birlikte Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti kurulana kadar Kuvayı Milliye tarafından yürütülen faaliyetlerin, askerî birlikler tarafından üstlenilmesi sonucu yevmiye, iâşe ve ikmal giderlerinin finansmanı da mali durumu zorlamıştır. Bu

---

hilâfeti ve halîfesi mukaddesimizi kurtararak başımızda görmekten ibaret olduğunun tamimini teklif ediyorsuz" bk. *age.*, s. 38.

³⁴ Müderrisoğlu, *age.*, s. 256–257.

³⁵ "Padişah, bildirisinde, Türk ulusalçılarının gizlice Bolşevikler tarafından yönetildiği konusunda Avrupa emperyalist basınının kaba yalanını tekerlamaktaydı... Bir 'halk' ayaklanmasını kışkırtmak ve köylü yığınlarını bu isyana katmak için sultanın ajanları, padişahın askerlik görevini ve tarım vergilerini tümüyle kaldıracığı yönünde asılsız söylentiler yayıyorlardı". bk. A. M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 119–20.

³⁶ *age.*, s. 153.

³⁷ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarihi Kurumu, Ankara, 2001, s. 285.

³⁸ "17 Temmuz 1920'de Çerkez Ethem, 20 kadar muhafız ile Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa'dan, Afyon bölgesinde asker toplayabilme ve 'Defterdardan istediği miktarda para çekebilme' yetkisini istemişti. O sıralarda kendini koruyacak hiçbir kuvvete sahip bulunmayan Mustafa Kemal Paşa'nın, bu ziyaretten büyük bir buzursuzluk duyduğu daha sonraki sözlerinden anlaşılmaktadır. Çünkü 'Muhafız Kıt'ası' kurulup muhafız sayısı 750'ye yükseldiği vakit Mustafa Kemal Paşa, vaktiyle duyduğu buzursuzluğu bir müinasebetle açığa vurmuş ve 'Şimdi gelisin bakalım edepsiz', 'Şimdi gelisin de Ankara'yı görsün terbiyesiz' demişti". bk. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974, s. 9.

³⁹ Kayseri, Eskişehir, Silifke, Afyon, Erzincan, Bursa, Kütahya, Niğde, Erzurum, Samsun, Karaisalı, Merkez ve mülhakatı, Bartın, Zonguldak, Ereğli, Devrek, Şile, Maraş, Malatya, Van.

bağlamda iki yüz elli lira gibi cüzi bir miktarın nakli⁴⁰ için dahi Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat ilgilenmesi, mali yapının anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.⁴¹ Nitekim 3. Kolordu, gerekli geliri tedarik edememesi nedeniyle subay maaşlarının ödenebilmesi ve Diyarbakır'dan gerçekleştirilecek nakliye için Sivas vilayeti Ziraat Bankası şubelerinden 15.000 Lira borç almıştır. Benzer biçimde 41. Tümenin aylık ödemeleri için ayda 40.000 Liraya ihtiyaç duymasına rağmen, Tümen bölgesindeki merkezlerde 100 ila 200 Lira arasında bir para ve ağnam vergisinden yalnızca 15.000 Lira olduğu belirlenmiştir.⁴² Bu bağlamda kamu gelirlerini ilgilendiren ilk kanun, ancak üç ay sonra kabul edilen Gümrük Vergisi olmuştur. 28 Temmuz 1920 tarihinde kabul edilen kanun ile *"tarifeye tatbikan ehyevm istifa edilmekte olan gümrük resmi beş misline iblağ olunmuştur."*⁴³ Kanunun görüşülmesi sırasında uygulamada olan tarifenin günün şartlarına uygun olmamasının⁴⁴ yanı sıra oldukça düşük oranlarda kaldığı savunulurken⁴⁵, düşünülen değişikliğin çeşitli sakıncaları⁴⁶ da beraberinde getireceği dile getirilmiştir. Bununla birlikte memleketin içinde bulunduğu durum ve gelire duyulan ihtiyacın şiddeti, Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey tarafından şu şekilde tasvir edilmektedir: *"... gümrük resminin tezyidi evvelâ bir zaruret neticesidir.*

⁴⁰ Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın, Kolorduların silah ve cephane sevkiyatının yerine getirilebilmesi için ücretli halk araçlarından yararlanılması gerektiği ve bu amaçla 3. ve 13. Kolordulara Sivas ve Diyarbakır çevresinden 250 liranın ivedi bir biçimde gönderilmesi rica edilmiştir. bk. *Türk İstiklâl Harbi – İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 89.

⁴¹ *age.*, s. 59.

⁴² *age.*, s. 67–91.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 9, İçtima 2, 07.04.1337 (07.04.1921), s. 399.

⁴⁴ İzmit Milletvekili Sırrı Bey: *"Gümrüklerde tarife usulünü tatbika imkân bulmak. Hükmütemin tam derecede istiklâlini temin etmek demektir. Binaenaleyh Maliye Vekâletinin gümrüklerde tarife usulünü tatbika muvaffakiyeti bizim için mucibi ıftihardır"* bk. *age.*, s. 391.

⁴⁵ Burdur Milletvekili Soysalhoğlu İsmail Suphi Bey: *"Bizim en zayıf olduğumuz, Avrupaya bağlı olduğumuz zamanlarda yüzde sekiz gümrük resmi alınırken bugün yüzde iki buçuk almak doğru değildir"* bk. *age.*, s. 390–391.

⁴⁶ Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey: *"Bir de halkı düşünelim, Hükmümet bu varidatı nereden arttıracak? Bir kere gümrük tezyidinden maksad, emtiaî dâhiliyeyi himaye etmektir. Memleketimizde küp güveçten başka bir şey çekmiyor. Gümrük resmini tezyid etmek, halktan yeni bir para çekmekten maada bir mahiyeti haiz değildir. Yani bir varidat olamaz. Kırk paraya aldığımız bir şeyi altmış paraya alacağız, pahalı alacağız, her şey pahalılaşacak"* Hüseyin Aynı Bey (Erzurum) bk. *age.*, s. 393. Ayrıca bk. *"Bendenizin gazetede gördüğüm istatistiktir. (...) Her halde zannederim çikolata ve dâba buna mümasil birçok zînet eşyası memlekete idhal ediliyor. (...) bizim hakiki ihtiyacımız her neden ibaret ise onların haricindeki eşyaya resim vâzetsin. Sonra gümrük resmini beş misli arttırıyorlar. Bu zannederim, sabûde bir takım kaçakçılığa sebebiyet verebilecek. Bunu men için tedabir ittihaz edilmiş midir? Çünkü orada olan vesaitle, vapurlarla, kayıklarla, vesairelerle gümrük olmayan yerlere ve bunun haricinde birçok yerlere eşya çıkartılacaktır. Bunun meni için tedabir ittihaz edilmiş midir"* bk. *age.*, s. 394.

Öyle bir harp içindeyiz ki, bütün mevcudatımızı feda etmeye hazırız, onun için bu zam halkçılığa münafi değildir.”⁴⁷

Nitekim düzenleme ile aslında on sekiz kat olan fiyat artışına rağmen gümrük resminin beş kat ya da bir diğer deyişle yaklaşık olarak %12,5 düzeyinde artırıldığı ve bu nedenle halk üzerinde herhangi bir baskı oluşturmayacağı savunulmuştur.⁴⁸ Bununla birlikte yine gelir elde etmeye yönelik çeşitli düzenlemeler⁴⁹ hayata geçirilmiş olsa da toplumun geniş kesimlerini kapsamadığından, yeteri düzeyde finansman sağlanamamıştır. Bu bağlamda gelir artırıcı düzenlemeler, yürürlükte olan Temettü Vergisi'nin⁵⁰ artırılmasıyla sürdürülmüştür. 21 Eylül 1920 tarihinde temettü üzerinden alınan vergilere, elde edilen gelirin türüne göre beş ve on kat zam yapılarak, daha önce var olan çeşitli muafiyetler kaldırılarak vergi kapsamı genişletilmiştir.⁵¹ Buna rağmen mevcut vergi sisteminin adaletsiz olduğuna yönelik milletvekilleri arasındaki yaygın kanaat, meclis çalışmalarında yoğun olarak hissedilmektedir. Temettü Vergisinin artırılmasıyla ilgili Adana Milletvekili Zekâi Bey'in aşağıdaki görüşleri, buna örnek olarak gösterilebilir:⁵²

“...Temettü kanununda esas, senelik temettünün yüzde üçü nispetinde vergi almaktadır. Malûmu âlileri, bu nispet pek azdır. Mesela aşar vergisini sekizde bir itibarıyla vermekte olan köylülerimiz nazarı itibara alınır, tüccarımızın temettülerinde yüzde üç değil, yüzde beş, yüzde altı nispetinde temettü vergisi vermeye imkân müsaittir. (...) ayrıca bu hisselerin temettü vergilerine bir nispet dairesinde zammını teklif ederim.”

Diğer yandan bahse konu verginin artırılmasıyla ilgili çalışmalarda bir vekilin “*Millete vergi tarh edilecek, bu kadar kişi ile ittihazı karar edilir mi?*”⁵³ çıkışı ise vergide kanunilik ilkesinin hakkı ile yerine getirilebilmesi adına ayrıca övgüye değerdir.

⁴⁷ Aynı yer.

⁴⁸ Aynı yer.

⁴⁹ 2 Ağustos 1920 Tarih ve 10 Sayılı Kanun ile Ardiye Resmi (Depo Vergisi); 15 Ağustos 1920 Tarih ve 11 Sayılı Kanun ile İhracat Resmi; 19 Ağustos Tarih ve 182 Sayılı Kanun ile Pul Basımı; 20 Eylül 1920 Tarih ve 23 Sayılı Kanun ile İhracat Vergisi düzenlemeleri. bk. *Mali Kanunlar Külliyyatı-Türk Vergi Kanunları (1920-1996)*, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996.

⁵⁰ Temettü vergisinin esasları 1907 tarihli nizamnameye dayanmakla birlikte, vergi adaleti ve verimi açısından beklenen sonuçları vermemesi nedeniyle yeni bir düzenleme hazırlanmış ve 12 Kasım 1914'te uygulamaya başlanmıştır. Temel olarak Fransız vergi mevzuatına dayanan bahse konu vergi, karine usulüne dayanmakta ve mükellefleri bulunulan bölgenin önem derecesine göre sınıflandırmaktaydı. Buna göre verginin aslına 13 Mart 1915 tarihinde %10 zam yapılırken, 21 Eylül 1920'de %500 düzeyinde zam yapılmıştır. bk Eldem, *age.*, s. 86–88.

⁵¹ Müderrisoğlu, *age.*, s. 262.

⁵² TBMM *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 9, İçtima 2, 26.03.1337 (26.03.1921), s. 248.

⁵³ *age.*, s. 250.

Benzer biçimde Aydın Milletvekili Tahsin Bey Tarafından dile getirilen “*Yalnız bu vergileri tarh ederken acaba Hükümet bu tüccarın, bu esnafın siyaneti [koruma, korunma] hukuklarını nazarı dikkate almış mıdır?*”⁵⁴ ifadesi de vergi adaletinin dikkate alınması bakımından, milletvekillerinin oldukça hassas olduğuna yönelik bir diğer örnek olarak değerlendirilebilir.

İçinde bulunulan savaş ortamının kamu maliyesi üzerine getirdiği ağır yük, kamu gelirlerinin ivedi artırılmasına yönelik arayışları devam ettirmiştir.⁵⁵ Nitekim 25 Ekim 1920’de Harp Kazançları Vergisi⁵⁶ uygulamaya konulmuş, 9 Kasım 1920’de vergi karnelerinin fiyatları artırılmış ve nihayet 27 Kasım 1920’de Ağnam Resmî’ne bir misli zam yapılmıştır. 1920 yılı bütçesinin 55 milyon liralık gider ve 51 milyon liralık gelir tahminine karşılık, 15 milyon düzeyinde açık⁵⁷ vereceğinin anlaşılması üzerine, Ağnam Resmî üzerine yapılması teklif edilen artış, Maliye Bakanı Ferit Bey tarafından aşağıdaki gibi sunulmuştur: ⁵⁸

“Malûmu âliniz bugüne kadar elimizden geldiği kadar varidatı tezyit etmeğe uğraştık..Bunlar arasında yalnız ağnam vergisi kalmıştı. Diğerlerine nispetle gayet az, gayet aşağı bir mertebede kalmıştır...Bugün bilhassa havalii Şarkiyede 7-8 aydır, hatta bazı arkadaşlarımızın rivayetine göre, 11 aydır aylık almiyan yerlerimiz vardır...şu açığı kapatmak, ciddi olan şu ihtiyaca tekabül etmek üzere ancak bir tevzi vergisi yapabiliriz...Bir tevzi vergisi verilmeğe lâzım gelse yine ağnama bir zam yapmak lâzım geliyordu. Çünkü diğer mükellefiyetlere nispeten, ona tahmil edilmiş bulunan vergi, nispeten cüzi idi. Nispeten kabili tamir bir haldeydi...Bahusus bütün mükellefler üzerine böyle bir tevzi vergisi tahmil edecek olursak bütün mükellefleri taciz etmiş olacağız. Hâlbuki yalnız bu mükellefiyeti tahmil ettiğimiz zaman ancak yüzde yarım derecesinde bir kısım üzerine bari tekâlif tahmil etmiş olacağız ki, bu da vaziyeti hazıra noktaî nazarından daha ziyade mucibi faidedir”.

Ferit Bey’in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bütçede öngörülen açığın finansmanı için Ağnam Resmî’nin artırılması, içinde bulunulan savaş ortamı gereği, büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte, meclis görüşmelerinde bahse konu artışa muhalefet eden milletvekillerinin, genel olarak toplum

⁵⁴ *age.*, s. 231.

⁵⁵ 23 Eylül 1920-30 Eylül 1920 tarihleri arasında altı adet vergi düzenlemesi yapılmış ve tuz, sigara kâğıdı, kibrit, oyun kâğıtları, bilardo, tavla, dama ve satranç gibi mallar üzerindeki var olan vergiler artırılmıştır. bk. Mali Kanunlar Külliyyatı, *age.*

⁵⁶ 25 Ekim 1920 Tarih ve 43 Sayılı Kanun.

⁵⁷ “1336 (1920) senesi Umumi Muvaazene Kanunu 28 Şubat 1337 (1921) tarihinde 102 numara ile tasdik olunmuştur...Masraf; 63.018.354 lira, varidat 51.388.626 lira. Görülüyor ki bütçenin 11.629.728 lira açığı vardır. Açık haddi zıttında bu kadar değildir. Çünkü Ziraat Bankalarıyla Rejî İdarelerinde mevcut olup el konulmuş olan paralarla Tekâlîfi Harbiye suretiyle tedarik ve bedeli ödenemiyen menad ve eşyaya aid olacaklar bu yekûnda dâbil değildir. Binaenaleyh açık yekûnu bu miktarın çok üstündedir”. bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978, s. 422.

⁵⁸ TBMM *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 9, İçtima 2, 10.03.1337 (10.03.1921), s. 55–56.

üzerindeki vergi yükünün ağırlığı⁵⁹ ve vergi adaleti⁶⁰ eksenlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bazı milletvekilleri de 24 Nisan 1920'de Ağnam Resmi hakkında bir kanun yapılması nedeniyle, aynı yıl ikinci bir karar alınmasının gerek kanun yapma tekniği⁶¹ gerekse Meclisin itibarı⁶² bakımından uygun olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla, kanunun mecliste görüşülmesi sırasında yoğun tartışmalar yaşanmış ve ancak kırk sekize karşı elli yedi oyla kabul edilebilmiştir.

11 Aralık 1920 tarihli Meclis oturumunda gündeme gelen Ticaret Vergisi Kanunu, yeni gelir olanaklarının oluşturulması ve bu yolla savunma harcamalarının finansmanı açısından oldukça önemlidir. Bu durum Mustafa Kemal Atatürk tarafından “*Bu kanunun müstacelen müzakeresini bu hususta bendeniz de ayrıca istirham ediyorum. Maliye Vekili Ferid Beyefendiyi para için çok taziyek etmekteyiz*” biçiminde dile getirilmiştir.⁶³ Nitekim kazanç vergisinin uygulamasında görülen aksaklıkların yanı sıra, toplumun gelir olanaklarının da kısıtlı olması, esasında bir çeşit tüketim vergisi olan Ticaret Vergisini gündeme getirmiş ve kanunun önsözünde aşağıdaki gibi ifade edilmiştir: ⁶⁴

“Memleketimiz henüz pek mütemeddin ve pek zengin bulunmadığı cihetle vergi usulümüzün baştan ayağa tadil ve tebdili ve irat vergisinin suhuletle tarh ve tevzi edilememesi kısmen tabii ve zaruri görülürse de bilûmum müstahsiller ve müstahsalât ağır surette vergiye tâbi olduğu halde yalnız ticaretle iştigal edenlerin hemen tamamen denilecek derecede mükellefiyetten mâfûv ve müstesna tutulmuş bulunmalarına da hiçbir sebep ve mazeret mevcut değildir.”

Savaş sonrası ortaya çıkan ve olağanüstü boyutlara ulaşan bütçe açıklarını kapatmak amacıyla Almanya'daki alışveriş vergisi ile Fransa'daki ticaret vergisine

⁵⁹ Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü Bey (Koçoğlu) “...itiraf etmelidir ki, efendiler, milletin de artık tabammüli kalmamıştır. Omuzlarını kaldırmıyacak bir hale gelmiştir”. bk. age., s. 57.

⁶⁰ “Efendim, bendeniz de bu kanun aleyhindeyim. Çünkü bundan dört ay evvel milletin ağnam rüsumunu tenzilden dolayı teşekküre mazhar olan Meclisin, söylemeğe dilim varmıyor, tel'ine mâruz kalmasını lâyük görmüyorum. Milletin tabammüli yoktur. Milletin değil ağnam rüsumuna bir santim bile vergi zammına iktidarı kalmamıştır...Bunu tezyit etmeli, beş kuruş almalı, yoksa yalnız sütiyle, etiyle intifa eden fukaranın ağnamına kark kuruş zam muvafıkı adalet değildir”. Süleyman Sırrı Bey (İçöz/Yozgat) bk. age., s. 57.

⁶¹ Siirt Milletvekili Mustafa Sabri Efendi: “Nisan yirmi dört taribinde ağnam resminin kel evvel alınmasına karar verilmiştir. Şimdi tezyidi talebi nizamname abkâmına mubaliftir. Yani bu cihetten bu teklif gayri kanunidir, ikincisi; artık milletimizin bu kadar yükü götürmeğe tabammüli, iktidarı, var mıdır? (Bir koyun on beş liraya satılıyor sesleri) vergi, vergi, vergi...” bk. age., s. 56.

⁶² Konya Milletvekili Vehbi Efendi: “Efendiler biz sarfiyatı alabildiğimizce veriyoruz, sonra varidat meselesine gelince, Maliye nazırı kendisinden verecek değil... Sizden istiyecek. Sarfiyatı düşünelim efendiler sarfiyat!... Bununla beraber ben bu kanunun aleyhindeyim. Başka cihetle çaresi düşünülmesi, masraftan tasarruf çaresini bulmalı. Bu Meclisin Hamdi Beyin dediği gibi, üç beş ay evvel vermiş olduğu kararın hilafına bugün bir karar vermesi, ayıptır, küçüklüktür, bunu evelden düşünmeliyiz”. bk. age., s. 61.

⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 9, İçtima 2, 02.04.1337 (02.04.1921), s. 327.

⁶⁴ age., s. 310.

benzeyen söz konusu vergi, satışların gayrisafı tutarı üzerinden %1 olarak planlanmış ve verginin tarhi için yevmiye defteri tutma yükümlülüğü önerilmiştir. Böylece, ileride kurgulanacak bir irat vergisinin esaslarının belirlenebilmesi için de bir tecrübe ve teşebbüs hizmeti göreceği ayrıca belirtilmiştir. Sonuç olarak yürürlüğe girecek Ticaret Vergisi ile birlikte vergi sisteminde “yeni bir adım” atılacağı savunulmuştur.⁶⁵ Vergi yükünün dağılımına bakıldığında ise verginin esas olarak gelir dağılımının üst dilimlerinde yer alanları hedef aldığı görülmektedir. Maliye Bakanı Ferit Bey bu durumu “*Daima köylüye, daima ahaliye, daima fukaraya, işte efendiler bugün fukaraya değil, doğrudan doğruya zenginlere bir vergi getiriyorum*” ifadesiyle açıkça belirtmektedir.⁶⁶ Temettü Vergisinin uygulamasında karşılaşılan adaletsizlikler nedeniyle böyle bir vergi teklifinde bulunulduğu da ayrıca dile getirilmiştir.⁶⁷

“Temettü Vergisi... katiyen erbabı ticareti değil ve belki aşağıda bulunan esnafı tazyik eden bir vergi olmuştur... Bazan küçük bir dükkânın içerisinde ve hattâ dükkânı olmayarak icrayı ticaret eden yüz binlerce toptancılar mevcut bulunmuştur ki, bu temettü vergisinden tamamiyle yakalarını kurtarmışlardır. Vergiye tabi olmamışlardır. En büyük tâcirler bile gayet az miktarda bir vergiye tabi tutulmuşlardır”

ifadeleri, söz konusu adaletsizliklerin temel dayanağı olarak gösterilebilir. Bu bağlamda, teklif edilen verginin başarıyla uygulanması, ileride gerçekleştirilmek istenilen maliye reformunun da öncüsü olarak değerlendirilmektedir.⁶⁸ Kanun maddelerinin TBMM’nde görüşülmesi sırasında milletvekilleri tarafından çeşitli itirazlar dile getirilmiştir. Söz konusu itirazlar, ticaret erbabı üzerindeki vergi yükünün giderek artacağı; defter tutma yükümlülüğünün okuma-yazma oranının düşük olması nedeniyle mümkün olamayacağı ya da bu nedenle ilave maliyetlere neden olacağı; ticaret erbabının ödediği vergiyi sonuç itibarıyla zarar etmemek adına nihai tüketiciye yansıtacağı; tüccarların gayrisafı hasılasının tam olarak belirlenemeyeceği; büyük ve küçük tacirleri aynı vergi mükellefiyetine tabi tutmanın adaletsiz olacağı; temettü ile ticaret vergisinin aslında aynı vergi olduğu ve çifte vergilemeye yol açacağı; vergi yükünde ortaya çıkacak artış sonucu, ticari faaliyetlerin duracağı ya da olumsuz etkileneceği; Meclis’in açılışından bu yana sürekli olarak vergi artışı yapılması nedeniyle bunun toplum nezdinde olumsuz karşılanacağı biçiminde özetlenebilir. Maliye Bakanı Ferit Bey, sıralanan itirazlara cevap vermekle birlikte, cümlelerini aşağıdaki gibi bitirmektedir:⁶⁹

⁶⁵ Aynı yer.

⁶⁶ *age.*, s. 315.

⁶⁷ Aynı yer.

⁶⁸ *age.*, s. 317.

⁶⁹ *age.*, s. 326.

“Efendiler! İcrayı faaliyet etmek için servet cemederek, serveti sayesinde başka türlü faaliyete lüzum görmeksizin icrayı ticaret eden adamlardan bu vergiyi istiyoruz. Zannederim ki alınının teriyle, herhalde tüccarlardan kat kat, yüz kat daha fazla zahmet çektikten sonra kazanan ve kendi varidatının sekizde birini Devlete veren adamlara, çiftçiye karşı vicdanen demek mecburiyetindeyiz ki; işte servet ve sermayesi sayesinde dükkânında oturarak, hiçbir iş görmiyerek, yalnız icrayı ticaret edenler, bu tarzda para kazananlar, memleketin müdafaasına hiç olmazsa yüzde bir vererek iştirak ediyorlar. Efendiler bu bir mesele-i vicdaniyedir ve bunu biz yapmak mecburiyetindeyiz.”

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere, yürürlükteki vergi sisteminin adil olmadığı açıkça ifade edilmekte ve getirilecek yeni verginin esas itibariyle gelir dağılımının üst dilimlerinde yer alan kesimleri hedef aldığı vurgulanmaktadır. Diğer yandan ayırma nazariyesi kapsamında vergi ödeme gücünün, emek ve sermaye kapsamında birbirinden ayrılması da yine modern vergileme usullerinin dikkate alındığını gösteren bir diğer kanıt olarak değerlendirilebilir. Daha önce de bahsedildiği üzere, savaş ortamının neden olduğu yoğun askerî harcamalar ve bunun bütçe üzerinde yol açtığı olağanüstü baskı Maliye Bakanı tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:⁷⁰

“Efendiler; bütçemizin açığı mevcuttur. (...) Bu açığı karşılamak üzere Heyeti aliyenize bundan başka bir kanun teklif edecek değilim. Heyeti aliyenizden istirahat ederim; gerek 1336 [1920] senesi için, bilhassa 1337 [1921] senesinin tevazününü temin için bu kanunun müstaceliyetle kabulünü teklif ederim.”

Benzer biçimde Ferit Bey’in 3 Ocak 1921 tarihinde Meclis’te yaptığı konuşmada “*ancak ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşulları göz önünden uzak tutmamak lazımdır. Olağanüstü koşulların olağanüstü bir bütçesi hazırlanarak sunulmuştur*” ifadesiyle de koşulların ne denli zorlu olduğu açık bir biçimde dile getirilmiştir. Nitekim Yunan Ordusu 6 Ocak 1921’de, Eskişehir, Bursa ve Uşak üzerinden ilerlemeye başlamıştır. Dolayısıyla savunma harcamaları nedeniyle ortaya çıkan gelir ihtiyacının, hayati düzeyde olduğu söylenebilir.⁷¹ Bu kapsamda yeni gelir kaynaklarının oluşturulması düşüncesiyle 21 Şubat 1921 tarihinde

⁷⁰ *age.*, s. 317.

⁷¹ Osmanlı İmparatorluğu’nun Lahey Elçiliği tarafından, Nieuwe Rotterdamsche Courant Gazetesi’nin Balkan muhabiri Van Cruyfun 05.02.1921 tarihli “*Kemalistan*” başlıklı yazısı, memleketi ilgilendirmesi nedeniyle Hâriciye Nâzırı Safa Bey’e bilgi notu ile iletilmiştir. Buna göre “*Bu arada Kemalistan Hükümeti, kararlı ve metodik bir şekilde maliye, adalet, eğitim ve orduyu yapılandırmaya devam ediyor, ülkenin iç yönetimini sağlam temeller üzerine kuruyor ve âcil bayındırlık çalışmalarını ifa ediyor. Oysa Bâb-ı Âli durmaksızın âcil para ihtiyacı ile mücadele ederken, milliyetçi hareket zengin bir kaynak elde ediyor. Bu paralar nereden geliyor? Resmen bu bilinmiyor*” ifadeleriyle, Ankara Hükümetinin çalışmalarını başarıyla yürüttüğünü tasdik etmektedir. bk *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 88, s. 214.

görüşülen Tarık Bedeli Nakdisi (Yol Vergisi), mecliste kabul edilmiştir. Kanunun⁷² birinci maddesine göre “*Memaliki Osmaniye’de sakin bilûmum nüfusu zükûr 18 yaşından 60 yaşına kadar tarik bedeli nakdisiyle mükelleftir*”. Bununla birlikte kanunun altıncı maddesine göre, bahse konu vergiyi ödeme güçleri bulunmayanların, belirlenen yerlerde çalışmak üzere mükellefiyetlerini bedenen yerine getirmeleri öngörülmüştür. Bu bağlamda modern vergi teknikleriyle bağdaşmayan bedeni vergilemenin, yol vergisi ile birlikte uygulamaya konulması, içinde bulunulan olağanüstü durumun⁷³ bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.⁷⁴

Sakarya Meydan Muharebesinin kazanılmasıyla birlikte Yunan kuvvetleri, Sakarya’nın batısına çekilmiş ve 14 Eylül 1921’de Mustafa Kemal Paşa tarafından genel seferberlik ilan edilmiştir. Millî Mücadele yazınında genel olarak “*Büyük Taarruza Hazırlık*” olarak isimlendirilen bu dönemde Türk Ordusu, gerçekleştirmeyi planladığı taarruzun lojistik alt yapısını hazırlamıştır.⁷⁵ Mücadelenin başından bu yana gelir olanaklarının kısıtlı olması, bağımsızlık savaşının son bölümünde de kendisini güçlü bir biçimde hissettirmektedir.⁷⁶ Nitekim 12 Aralık 1921 tarihinde yapılan gizli oturum, hararetli tartışmalara⁷⁷

⁷² 21 Şubat 1921 Tarih ve 102 Sayılı Kanun.

⁷³ Yunan ordusunun 10 Temmuz 1921’de başlattığı genel taarruz ile birlikte Batı illerinde birçok yerin işgal edilmesi üzerine Türk Ordusu, Sakarya’nın doğusuna doğru geri çekilmeye başlamıştır. Bu durum, mecliste yoğun tartışmalara neden olmuş ve Mustafa Kemal Paşa’nın ordunun başına geçmesi gündeme gelmiştir. 5 Ağustos 1921’de kabul edilen kanun ile birlikte Mustafa Kemal Paşa’ya üç ayla sınırlı olmak üzere meclis yetkileri devredilmiş ve Başkomutanlık verilmiştir. 7-8 Ağustos 1921’de yayımlanan “Tekalif-i Milliye” emirleriyle, savaşın lojistik ayağı sürdürülmeye devam etmiş ve 13 Ağustos 1921’de başlayan Yunanlıların büyük ilerleyişi, 13 Eylül 1921’de kazanılan Sakarya Meydan Muharebesiyle Türk Ordusu tarafından durdurulmuştur. Bunun üzerine Yunan Kralı Konstantin, 26 Eylül 1921’de Atina’ya dönmek üzere, Bursa’dan ayrılmıştır. bk. Turgut Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999.

⁷⁴ Nitekim bu durum Mustafa Kemal Paşa tarafından şu şekilde açıklanmaktadır: “*Birtakım efendiler de ‘Başkumandan millete angarya yaptırıyor’ demişler; hâlbuki kanunun memlekette angaryayı yasakladığından bahsetmişler. Bu doğrudur efendiler; fakat ihtiyaç, tehlike, bize her şeyi meşru göstermektedir. Ordunun ihtiyaçları millete angarya yaptırmayı lüzumlu kılıyorsa, bunu yapıyoruz ve en doğru kanun budur. Millet’in ve ordunun mağlup olmaması için, kanun buna mânidir diye, lüzumlu gördüğüm tedbiri almakta tereddüt etmeyeceğim*”. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 499.

⁷⁵ Ordunun ihtiyaçlarının tamamlanabilmesi adına yürütülen faaliyetler ile ilgili ayrıntılı yazışmalar için bk. “ATASE Arşivinden Seçilmiş Sakarya Meydan Muharebesi’ne Ait Belgeler”, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt 62, Sayı 131, 2013.

⁷⁶ Birinci Ordu’ya daha önce Ali İhsan (Sabîs) Paşa komuta etmekte iken Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa onu görevden uzaklaştırmıştır. Bunun önemli nedenleri arasında ordunun yemesi içmesi için harcanması gereken paranın Ali İhsan Paşa tarafından subaylara maaş olarak dağıtılması gösterilmektedir. bk. Tansel, *age.*, s. 142.

⁷⁷ Gizli oturum hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, 12 Kânunuevvel 1337 (1921).

yol açmış ve Erzurum Vekili Salih Efendi, endişelerini aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

“Düşman kavidir. Avrupa'dan konservesinden şekerine kadar geliyor. 200 küsur bin Mehmet vardır cephede...sırtlarında çamaşır yoktur...Hiçbir şey temin edilmiş değildir. Şimdi bugünkü vaziyet, düşman taarruza hazırlanıyor...memleket 80 milyon ordu bütçesi veriyor. Öyle olduğu halde neferi cephede açtır. Hiçbir millete böyle bir şey yoktur. Beş milyon ahali iki milyon vergi veremezken biz bu kadar vergi alıyoruz millettten. Demek ki, sistem bozuktur...70 bin askerimiz varmış. 50 bini firar etmiş, 20 bin kişi kaldı. Biz bununla müdafaa edemeyiz ve muzaffer orduların teşkilâtım besliyemeyiz. Alacağınız para yoktur...Evet bu millet bütün ananesinden, tarihinden vazgeçti. Bize itimat etti. Biz de o imparatorluktan başka bir şey yapmadık. Köylere giderseniz, yine o aşar, yine o rüsum, yine o köhne iş”.⁷⁸

Hatta meclis görüşmelerinde bir vekilin “*Biz Sakarya Muharebesi’nden sonra, işte bâlâ kıpırdıyamadık, kıpırdıyamıyoruz*” sözünün, bazıları tarafından “bravo” sesleri ve alkışlarıyla karşılanması, Mustafa Kemal Paşa’nın müteessir olmasına, eza duymasına ve utanmasına neden olmuştur.⁷⁹ Buna rağmen, mücadelenin temel olarak para ve gelir üzerine oturmadığı düşüncesi, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından aşağıdaki gibi açıklanmıştır:⁸⁰

“Gelir kaynaklarımızla ne yapabileceğimiz, belki herkesten çok, beni kaygılandırmaktadır. Yalnız, ben, ordumuzun varlığını ve gücünü paramızla orantılı bulundurmak kuramını kabul edenlerden değilim.⁸¹ 'Paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu dağılsın...' Benim için böyle bir sorun yoktur. Baylar, para vardır ya da yoktur; ister olsun, ister olmasın, ordu vardır ve olacaktır.”

Dolayısıyla, mücadelenin başarıya ulaşabilmesi, gelir olanaklarının da ötesinde güçlü bir iradeye ihtiyaç duymaktadır. Düşmanın Anadolu'dan tamamen atılması ve bağımsızlığın yeniden elde edilebilmesi adına, taarruz hazırlıkları hız kazanmış ve bu kapsamda on dokuz adet gelir artıcı kanun düzenlenmiştir. Bunlardan dördü yeni bir vergi getirirken diğerleri ise var olan vergileri artırmaktadır. Özellikle 15-18 Nisan 1922 arasındaki üç günde çıkarılan

⁷⁸ *age.*, s. 463–464.

⁷⁹ Atatürk, *age.*, s. 503.

⁸⁰ *age.*, s. 499.

⁸¹ Mustafa Kemal Paşa'nın kongre hazırlıkları sürecinde Sivas'ta Halil Paşa ile yaptığı şu konuşma, bu düşünceye örnek olarak gösterilebilir: “... Hem biliyor musun Paşa, şu para durumumuz ne haldedir. Sen gelmeden senin hanım, sana verilmek üzere beş yüz lira göndermişti, tam on gündür beyeti temsiliyedeki arkadaşlar bu parayı idare ederek ancak geçinebilmekteyiz...” Halil Paşa yıllar sonra Türkiye'ye döndüğünde bahse konu paranın Mustafa Kemal Paşa tarafından Cevat Abbas ile eşine gönderildiğini öğrenmiştir. bk. Taylan Sorgun, *Kut'ül Amare Kabramanı Halil Paşa: Bitmeyen Savaş*, 7 Gün Yayınları, Yaylacılık Matbaası, İstanbul, 1972, s. 304–305.

dokuz kanun, finansman ihtiyacının anlaşılması bakımından dikkat çekicidir.⁸² Bu bağlamda 15 Nisan 1922 Tarih ve 215 Sayılı Kanun ile sigara kâğıtları, kibrit ve kav kutuları üzerindeki vergiler için öngörülen cezalar artırılırken, 217 Sayılı Kanun ile Osmanlı Hükümeti tarafından uygulamada olan şeker, petrol, çay ve kahve üzerindeki vergiler yükseltilmiş ve kapsamı genişletilmiştir. 16 Nisan 1922 Tarih ve 218 Sayılı Kanun ile tatlı su balıkları, kurbağa ve sülük gibi su ve kara avcılığına ilişkin vergiler artırılmış, 219 Sayılı Kanun yoluyla uygulamada olan çeşitli konsolosluk harçlarına beş misli zam yapılmıştır. Yine aynı tarihte kabul edilen 220 Sayılı Kanun ile her bir kibrit kutusu için hali hazırda alınmakta olan on para istihlak resmi yirmi paraya yükseltilmiş, 221 Sayılı Kanun ile sigara kâğıdı üzerinden alınmakta olan yirmi para istihlak resmiyse kırk para olarak düzenlenmiştir. 17 Nisan 1922 Tarih ve 222 Sayılı Kanun, yürürlükte olan çeşitli cezaları artırırken, 18 Nisan 1922 Tarih ve 223 Sayılı Kanun ile 1338 (1922) yılı maliyesine ait ve bir defaya mahsus olmak üzere “*Nakliye Askeriye*” namıyla bir mükellefiyet getirilmiştir. Maktu ve nispi olmak üzere iki bölümden oluşan söz konusu mükellefiyet; köylerde kişi başına elli, şehir ve kasabalarda ise yüz kuruştur. Nispi kısımda ise bina, arazi ve gelir vergilerinin zamlarıyla birlikte ulaştığı miktara göre köylerde 101 kuruştan başlayarak her yüz kuruş ve küsuru için yüzde on; şehir ve kasabalarda 101 kuruştan başlayarak her yüz kuruş ve küsuru için yüzde yirmi olarak belirlenmiştir.

2 Mayıs 1922 Tarih ve 228 Sayılı Kanun ise “*Müeccliyeti Askeriye Vergisi*” başlığını taşımakta ve cephe gerisindeki hizmetlerle ilişkileri nedeniyle silahaltına alınmaları geri bırakılan ya da çeşitli sebeplerle silahaltına alınmayanları konu edinmektedir. Kanunun birinci maddesinde yer alan “*Mükellefiyeti askeriye dâhilinde bulunanlardan âtîde tadat olunanlar müeccliyeti askeriye vergisine tabidirler*” ifadesiyle verginin kapsamı açık bir biçimde belirtilmiş, üçüncü madde ile bahse konu kimseler üç dereceye ayrılmıştır. Buna göre; askerî erzak ve levazım müteahhitleri, ziraat erbabı⁸³, mevaşi ve hayvanat ashabı, aşar ve rüsumu belediye mültezimlerinden muayyen depozito verenler, vesaiti nakliye ve posta müteahhitleri ile şirketlerin müdür, muhasebeci ve fen memurları ve emsali birinci derece iken değirmenci, fırıncı ve sanatkârlar, nakliye ve posta sürücüleri ile orak ve harman makinistleri ikinci derece olarak belirlenmiştir. Mektep ve medrese muallimleri, sıhhiye müfettişi ve memleket tabibi ve eczacısı ve baytarı ve belediye mimarı, liman çavuşlarıyla fener gardiyanları, orman muhafaza memurları ve kır bekçileri gibi kimseler ise üçüncü dereceye tabi tutulmuşlardır. Birinci derecede sayılanlar 300, 400 ve 600 lira vergiye tabiyken, ikinci derecede sayılanlar 50, 100, 150 lira ve nihayet üçüncü derecede yer alanlar ise aylık

⁸² Müderrisoğlu, *age.*, s. 442.

⁸³ Bu kimseler, üzerlerinde var olan ağır vergi yükleri nedeniyle 20 Temmuz 1922 Tarih ve 246 Sayılı Kanun ile birinci dereceden ikinci dereceye alınmıştır.

gelirlerinin %1'i tutarında vergiye tabidir. Diğer yandan verginin hızlı bir biçimde tahsilini sağlamak amacıyla, birinci ve ikinci dereceye girenlerden verginin üç taksitte fakat kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay içinde ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Kanunun birinci maddesinin c bendinde zikredilen ve sakatlık ve hastalık gibi sebeplerle hükümet tarafından silahaltına alınmayan veya alınmasına ihtiyaç duyulmayanların ödemekle yükümlü tutulduğu vergi miktarları, yine çeşitli sınıflandırmalara tabi tutularak şu şekilde belirlenmiştir: Köylerde; ziraat erbabı yıllık 10 liradan 100 liraya kadar, keresteci, kömürcü ve oduncular 5 liradan 50 liraya kadar; ziraat amelesi 1 liradan 5 liraya kadar vergi ödemekle yükümlüdür. şehir ve kasabalarda ise perakende ve toptan ticaretle uğraşanlar ile komisyoncular 50 liradan 250 liraya; emlak ve arazi ve ziraat sahipleri 25 liradan 125 liraya; sanatkâr ve perakendeci ve dükkâncı esnaf yıllık 10 liradan 100 liraya ve şehir amelesi 2 liradan 100 liraya vergi ile mükelleftir.

Askerlikten Tecil Vergisi'nin birinci maddesi h bendinde ise zımni bir biçimde azınlıklardan söz edilmektedir. Buna göre *"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dâhilindeki maballer abalisinden olupta firari olmayarak şimdiye kadar bu muntaka haricinde kalmış ve emsali silahaltına alınmış bulunanlar"* vergiye tabidir. Kanunun altıncı maddesi, bahse konu kişileri iki dereceye ayırmaktadır. Birinci derece; ticaretle meşgul olanlar veya bina ve arazi sahibi olanlar yıllık 300, 400, 600 lira; ikinci derece ise sanatta veya el emeği ile iaşesini sağlayanlar 50, 100, 150 lira olarak açıklanmıştır. Ayrıca derece ve miktarları il idare kurulları tarafından tespit edilenlerin yükümlü olduğu vergileri iki ay içinde ödemesi zorunlu tutulmuştur. Kanunun sekizinci maddesi ise yükümlülüklerin süresini *"işbu kanun 1 Mart 1338 (1922) tarihinden itibaren ordunun hali hazıara ircama kadar mer'iyülicradır"* ifadesiyle açıklamaktadır. Buna göre mali yükümlülüklerin, ordunun barış düzenine gececeği zamana kadar uygulanması öngörülmüştür.

Yukarıda tafsilatlı olarak açıklanan Askerlikten Tecil Vergisi'nin meclis görüşmelerinde, vekillerin daha önceki kanun süreçlerinde olduğu gibi, vergi yükünün adil dağılımına hususiyetle dikkat ettiği görülmektedir. Buna göre Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, gelir dağılımının alt dilimlerinde yer alan çeşitli meslek unsurlarına getirilen vergi miktarlarına aşağıdaki gibi itiraz etmektedir.⁸⁴

"...ziraat amelesinden alınacak vergi bir liradan 15 liraya kadardır. Hâlbuki en aşağıda bulunan duvarcı, arabacı, kayıkçı ve hamaldan alınacak 2 liradan 10 liraya kadar. İki tarafın kazancı yekdiğeriyle mukayese edildiği takdirde kayıkçı ve arabacı takımından belki 10 liradan 50 liraya kadar alınmak iktiza eder. Binaenaleyh ya ziraat amelesinden alınmamalı veyahut diğerlerinin tezyidedilmelidir."

⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 19, İçtima 3, 02.05.1338 (02.05.1922), s. 486.

Meclis görüşmelerinde, hasta ve güçsüz durumda olanların vergi kapsamına dâhil edilmesinin, vergi adaletini zedelediğine yönelik ifadelere de rastlanmaktadır. Erzurum Vekili Salih Efendi,⁸⁵ bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:⁸⁶

“...bir hasta adam ne mağazasından ne tarlasından ne bahçesinden hiçbir surette istifade edemez. Ücretle adam tedarik etmeye mecburdur. Bağını, bahçesini, kendi nefsinin ve ailesinin işi için adam kullanacak...O halde hasta olan bir adam hem kendi nafakasını temin için, arazi ve emlakının imar ve muhafazası için istihdam edeceği adamlara para versin ve hem de hizmeti askeriye kanunen tecil edilmiş olduğundan dolayı askere para versin. Binaenaleyh bu adam iki suretle zarar görecektir ve perişan olacaktır. Şu madde fazladır. Zaittir. Bunun tayyını teklif ediyorum.”

Mersin Vekili Selâhaddin Bey de bazı vekillerin vergi adaleti noktasında kafalarının karışık olduğunu “*efendim, beşinci maddenin adalet noktasından muvafık olup olmadığı meselesi bâzı arkadaşlarımızın zihnini meşgul ediyor*” cümleleriyle dile getirmiştir. Antalya Vekili Halil İbrahim Bey de; “*efendim, encümenin bu kadar muvafık izahatına rağmen daha bendeniz bu kanunu iyice kavrayamadım. Dün sormuştum ki; bu mükellefiyeti Askeriye Vergisine tâbi olanlar vergisini vermek istemeyip de, ben vermeyeceğim, askere gideceğim, diyebilir mi?*” ifadesiyle bu durumu desteklemiştir. Nitekim bahse konu vergi, adil olmaması;⁸⁷ uygulamaya ilişkin çeşitli belirsizlikler barındırması ve mükellefiyete ilişkin zorlamalar⁸⁸ nedeniyle yoğun olarak eleştirilmiş ve vergi yükünün artık katlanılamayacak bir boyuta

⁸⁵ Mehmet Salih Yeşiloğlu (1877-1954), Bursa Redd-i İlhak Cemiyeti Kurucusu ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu ve Başkanı ve TBMM I. Dönem Erzurum Milletvekili'dir. bk. *TBMM Albümü (1920-1950)*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara, 2010.

⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 19, s. 488.

⁸⁷ Kozan Milletvekili Mustafa Bey: “... üçüncü bir kısım daha vardır ki onlar da ashabı servettir. Mükellefinden değillerdir ve yalnız irat ve akar ile geçinirler. Bunlara takdir olunan derece az değil midir? Artırmak mümkün olmaz mı?” Mustafa Bey – Kozan. bk. *age.*, s. 492. Yine Mustafa Bey; “Kendi üzerinde emlak ve akarı almadığı halde büyük bir tüccarın enlâdı İstanbul'da duruyor. Bundan vergi alamıyacak mısınız”. bk. *age.*, s. 495. Aynı şekilde Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey: “Bendenizce bu teklif adalete makrur değildir. Meselâ ziraat yaptığundan dolayı tecil edilmiş bir adam bankerlik de yapıyorsa...”. bk. *age.*, s. 497.

⁸⁸ Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey: “Meselâ müecceliyetten dolayı 300 lira vergi ile mükellef olan bir adam bu parayı vermezse ve müecceliyetten sarfınazar eder, askerlik yapmak isterse ‘Sen illâ müeccel kalacaksın ve bu vergiyi de senden Tabsili Emval Kanunıyla alacağız’ diye ısrar etmek manasızdır”. Süleyman Sırrı Bey – Yozgat. bk. *age.*, s. 493. Ayrıca, “Ziraatle mükellef olan bir adama sen toptan 300 lira vereceksin, ötekinkini 600 liradır. Sen 600 lira vereceksin. Çünkü toptancılık yapıyorsun. Ziraat Vergisi 300 liradır demek doğru olamaz. Mademki o adam ziraatten dolayı müeceldir. Müeccel olduğu şey üzerinden vergi alınmamalıdır... Kanun dahi zaruri bir muamele göre yapılır. Ziraatten dolayı tecil olunanlardan o suretle vergi alınmalıdır”. bk. *age.*, s. 497.

ulaştığı yine Salih Efendi tarafından “*Gide gide cezazelerden de vergi alacaksınız*” ifadesiyle dile getirilmiştir.⁸⁹

Diğer yandan, 20 Temmuz 1922 tarihinde, Başkumandanlık Kanununun yeniden görüşülmesi sırasında, Mustafa Kemal Paşa, “*Artık ordumuzun manevi ve maddi kuvveti, fevkalade hiçbir tedbire ihtiyacı hissetmeksizin, milli emelleri tam bir emniyetle elde edecek mertebeye ulaşmıştır*” ifadesiyle, yürütülen hazırlık sürecinin artık tamamlandığını ve ordunun taarruza hazır hale geldiğini belirtmiştir.⁹⁰ Mustafa Kemal Paşa, 15 Ağustos 1922 tarihinde Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa’ya hitaben;

“Ben emrimde bulunan 600 küsur bin lirayı zorunlu askerî ihtiyaçlar için Maliye Bakanının emrin verdim. Daha büyük hazırlıkların 5-10 gün içinde tamamlanmasını beklemek yanlış olur. Bir iki güne kadar Konya yoluyla cepheye hareket niyetindeyim. Oraya geldiğimde hemen harekâta başlanacaktır”

ifadesiyle, son hazırlıkların tamamlanmasını emretmiştir.⁹¹ Bu bağlamda 26 Ağustos 1922’de başlayan Büyük Taarruz, 30 Ağustos 1922’de başarıya ulaşmış ve 1 Eylül 1922’de Başkomutan Mustafa Kemal Paşa yayımladığı beyannamede yer alan,

“Milletimizin yapısındaki kuvveti ve ülküyü üç buçuk sene önce mesai arkadaşlarım ile ifade ederken çok büyük zorluklar içinde devam eden mücadelemizin sonuçları ortaya çıkıyor. Milletın görüş ve iradesine dayanan her işin sonucunun, millet için hayır ve mutluluk getireceği sabittir. Milletimizin geleceği güvendedir ve vadedilen zaferi ordularımızın kazanması kesindir”

cümleleriyle bağımsızlık savaşının en başından itibaren büyük sıkıntılar eşliğinde yürütüldüğüne dikkat çekmekte ve zaferin yakın olduğunu bildirmektedir.⁹² Nitekim 6 Eylül 1922’de Meclis Başkanlık kürsüsü üzerindeki siyah örtü kaldırılmış; 9 Eylül 1922’de ise Türk askerî İzmir’e girerek, şehri düşman işgalinden kurtarmıştır.⁹³ Elde edilen başarı sonrası Mustafa Kemal Paşa 12 Eylül 1922 tarihli beyannamesi ile kesin zaferi;

---

⁸⁹ *age.*, s. 489–90.

⁹⁰ Atatürk, *age.*, s. 503.

⁹¹ *Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 213.

⁹² Aynı yer.

⁹³ “*Birliklerimiz İzmir’in doğu sirtlarında düşmanın son direnişini kırdıktan sonra bugün 9 Eylül 1922’de mağlup düşmanla beraber İzmir’imize zaferle girdi. Vapurlara binmeleri engellenen düşman subay ve erleri teslim olmaktadır. İzmir’de top, tüfek ve çeşitli malzemeler bulunmuştur. Başkomutan Mustafa Kemal*”. *bk age.*, s. 234.

“Milletimizin orduları, 14 gün içinde büyük bir düşman ordusunu yok etti. 400 kilometre kesintisiz bir takip yaptılar. Anadolu’daki bütün istila edilmiş yerler geri alındı. Bu büyük zafer yalnız senin eserindir. Ey büyük ve asil Türk milleti! Anadolu'nun kurtuluş zaferini tebrik ederken, sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından, ordularının selamını da sunuyorum”

ifadesiyle ilan etmiştir.⁹⁴ Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ve Lozan Barış Konferansı hazırlıklarının başlamasını müteakip 1 Kasım 1922'de alınan meclis kararı ile Hilafet ve Saltanat birbirinden ayrılmış ve saltanat kaldırılmıştır. 4 Kasım 1922'de İstanbul'daki Tevfik Paşa kabinesinin istifası üzerine TBMM Hükümeti, İstanbul idaresine el koymuştur. 23 Nisan 1923 tarihinde, daha önce kesintiye uğrayan barış görüşmeleri yeniden başlamış ve nihayet 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile başlayan mücadele, 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla başarıya ulaşmıştır.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı sonrası miras kalan ekonomik yapı, yeni bir savaşı finanse etmenin ötesinde, halkın gündelik ihtiyaçlarını dahi karşılamaktan uzak bir görünüme sahiptir. Tarıma dayalı ekonomik ve mali sistem, zirai faaliyetlerdeki gerilemeye paralel olarak bunalıma girmiştir. Savaş öncesi altmışaltı milyon dekar olan ekilen arazi, savaş sonrasında otuz beş milyona düşmüş, buğday mahsulü harp öncesinin yarısına inmiştir. Öte yandan, otuz üç milyon civarında olan küçükbaş hayvan sayısıysa on beş milyona kadar gerilemiş ve nüfus açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Millî Mücadele'nin finansman kaynağı, temel olarak vergi gelirlerine dayanmaktadır. 28 Şubat 1921'de kabul edilen 1920 Yılı Bütçe Kanunu'na göre, Aşar ve Ağnam gibi tarıma dayalı vergilerin, bütçe içindeki payı %41 civarındayken, tütüne ilişkin tek el gelirleri ve tarıma elverişli toprakları ilgilendiren diğer vergilerin de dikkate alınmasıyla, kamu gelirlerinin %70'e yakın bir bölümü, tarıma dayalı vergilerden elde edilmektedir.⁹⁵ Gerek tarım ekonomisinin çöküşü gerekse faaliyette bulunan köylü üzerindeki vergi yükünün ağırlığı, finansman olanaklarını sınırlandırmış ve yöneticileri yeni kaynak arayışlarına sevk etmiştir. Bu bağlamda gelir kaynaklarının verimli olmasının yanı sıra adil olması gerekliliğine olan inanç, tarıma dayalı vergiler üzerinden çiftçi kesiminin vergi yükünün azaltılmasını sağlamıştır. Nitekim Meclis Hükümeti döneminde, köylü kesimi üzerindeki vergilerin azaltılması, vergi politikalarının temel prensibi olarak kabul edilmiştir. Özellikle Temettü Vergisi'nin ön plana alınarak, ticaret erbabının kamu finansmanına daha yoğun

⁹⁴ *age.*, s. 238.

⁹⁵ Müderrisoğlu, *age.*, s. 338.

katılım sağlaması, bütçe açıkları üzerinde önemli bir rol oynamış ve verginin adil dağılımı için yürütölen çalışmaları desteklemiştir.

Maliye İdaresi, Osmanlı'dan devralındığı Őekliyle idaresini sürdürmüştür. Millî Mücadele esnasında herkesin bildiğı işi en doğru Şekilde yapmasının daha doğru olacağı bir gerçektir. Yeni bir yönetim anlayışı tesis etmek kamu gelirleri tahsilatında kasmalara yol açabilecektir ki bu da arzu edilen bir durum olmayacaktı. Dolayısıyla tarh ve tahakkuku daha kolay olan tarım vergilerinin önceki usullere göre tahsiline devam olunmuştur.

Bu dönemde yürütölen vergi politikalarının bir diğer özelliği ise toplumun genelini ilgilendiren vergilerin pek tercih edilmemesidir. Daha çok Gümrük Vergisi, Harp Kazançları Vergisi ve Ticaret Vergisi gibi vergiler tercih edilmektedir. Artan finansman ihtiyacının daha sonraları tuz, kibrit ve Şeker gibi toplumun genelini ilgilendiren alanlara kaydığı görölmektedir. Nisan 1922'de çıkarılan kanunların asıl nedeniyse Büyük Taarruz hazırlıklarının gerektirdiğı yüksek finansman ihtiyacıdır. Öte yandan, mücadelenin son döneminde Yol Vergisi ve Askerlikten Tecil Vergisi gibi modern vergi tekniği ile bağdaşmayan uygulamalara da rastlanmaktadır. Özellikle yol vergisinin bedenen ifasının yanı sıra Tecil Vergisi'nde görölen tek taraflı dayatmalar, vergi adaletini zedeler nitelikte olup, ancak dönemin olağanüstü yapısı ile açıklanabilir. Sonuç itibariyle savaş ortamında yürütölen vergi politikalarının bir iki uygulama dışında genel hatlarıyla vergi adaletini gözettiği ve toplum üzerindeki vergi yükünün yoksul kesimden ziyade üst gelir dilimlerinde yer alan bireyleri hedeflediği görölmektedir.

Millî Mücadele Dönemi boyunca bir yandan dünyanın büyük güçlerine karşı varlık mücadelesi verilirken öte yandan bu mücadelenin finansmanını sağlayacak maliye politikaları arayışı gündemde olmuştur. 24 Nisan 1920 tarihinde kabul edilen Ağnam Resmî'nin dört kat artırılması hakkındaki kanun yeni bir vergi kanunu olmayıp Meclisi Mebusan tarafından daha önce kendi egemenlik yetkisine dayalı olarak kabul edilen kanunun tarifesinin artırılmasına ilişkindir. Dönemin vergi zihniyeti, yeni bir vergi ihdas etmek yerine uygulanmakta olan vergilerin tahsilatını sağlayarak millî mücadelenin finansmanına katkı sağlama gayreti ön plandadır. Osmanlı-Rus Harbi'nden bu yana neredeyse 40 yıla yakın bir süre savaş psikolojisi altında yaşayan ve üstelik sürekli cephelede mağlup olan bir toplumun içinde bulunduğu sosyal travmalar dikkate alındığında bu toplumsal yapıdan bir müteşebbis sınıf çıkartarak iktisadi etkinliği sağlayacak bir mali sistemin pek de kolay tesis edilemeyeceği rahatlıkla söylenebilir. Bağımsızlık mücadelesini günlük iktisadi faaliyetlerinin önünde tutan bir toplumun mücadele azmini yeni mali yükümlölükler ile kırmak mevcut yükümlölükler olabildiğince uygun Őartlarda yürütölmüştür. Türk Devletinin bağımsızlık ideali ön planda tutulmuş ve bağımsızlığı ve Cumhuriyetin ilanını

müteakip eskiden beri uygulanmakta olan vergiler yavaş yavaş kaldırılarak yerlerine modern vergi anlayışını temsil eden gelir ve harcama vergileri getirilmiştir.

Kaynaklar

Resmî Yayınlar

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922) (2003) Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 88.

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi (2012) Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Mali Kanunlar Külliyesi-Türk Vergi Kanunları (1920-1996) (1996) Maliye Bakanlığı Bütçe ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.

Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk (2007) Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 88.

Türk İstiklâl Harbi-İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923) (1975) Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Ankara.

TBMM Albümü (1920-1950) (2010) 1. Cilt, Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No.1, https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Yeni%20klasör/Cilt1.pdf (Erişim Tarihi: 09.05.2021).

TBMM Zabıt Ceridesi

Devre 1, Cilt 1, İçtima 1, 24.04.1336 (24.04.1920), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001002.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).

Devre 1, Cilt 9, İçtima 2, 10.03.1337 (10.03.1921) <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c009/tbmm01009005.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).

Devre 1, Cilt 9, İçtima 2, 26.03.1337 (26.03.1921) <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c009/tbmm01009012.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).

Devre 1, Cilt 9, İçtima 2, 02.04.1337 (02.04.1921) <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c009/tbmm01009015.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).

Devre 1, Cilt 9, İçtima 2, 07.04.1337 (07.04.1921), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c009/tbmm01009017.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).

Devre 1, Cilt 19, İçtima 3, 02.05.1338 (02.05.1922),
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c019/tbmm01019038.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).

TBMM Gizli Celse Zabıtları

Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, 12 Kânunuevvel 1337 (12.12.1921)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT02/gcz01002126.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).

Kitaplar ve Makaleler

- (2013) ATASE Arşivinden Seçilmiş Sakarya Meydan Muharebesi'ne Ait Belgeler *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt 62, Sayı 131.
- AĞDEMİR Zeynep - GÜRKAN Ceyhun (2019) Adam Smith'ten Neoliberalizme Vergi Adaleti: Ödeme Gücü ve Fayda Yaklaşımlarının Kavramsal, Kuramsal ve Ülke Uygulamaları Bağlamında Bir İncelemesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 74, Sayı 2, 465-510.
- AKŞİN Sina (1994) Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, 115-23.
- ATATÜRK Mustafa Kemal (2015) *Nutuk*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- BERKES Niyazi (2013) *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ÇAPA Mesut (2006) Millî Mücadele'de Eskişehir Kızılay (Hilali Ahmer) Hastanesi ve Yunan İşgali, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4, 1-37.
- ÇİÇEK Hüseyin Güçlü-DİKMEN Süleyman (2020) Klasik Dönem Osmanlı Devlet Büroçlerinin Karakteristik Özellikleri: Tarhuncu Ahmed Paşa Bütçesi, *Sosyoekonomi*, Cilt 28, Sayı 46, 211-241.
- ELDEM Vedat (1994) *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- FRANKLIN Benjamin (1817) *The Private Correspondence of Benjamin Franklin Comprising A Series of Letters on Miscellaneous, Literary, and Political Subjects: Written Between the Years 1753 and 1790; Illustrating the Memoirs of His Public and Private Life, and Developing the Secret History of His Political Transactions and Negotiations*, Henry Colburn, Londra.
- GÜÇER Lütfi (1964) *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergüler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- GÜDEK-GÖLÇEK Şeyda - GÖLÇEK Ali Gökhan (2019) Erken Cumhuriyet Dönemi Tekel Uygulamaları: 1920-1950 Döneminde Tuz, İspirto ve

- İspirtozu İçkiler ile Kibrit, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Cilt 15, Sayı 30, 253–88.
- İbn Haldun (2009) *Mukaddime I*, Çev. S. ULUDAĞ, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KÖSE Ensar (2016) *Kâtib Çelebi, Siyaset Nazariyesi, Düstûru'l-amel li İslâbi'l-halel*, Büyüyenay, İstanbul.
- LAUFENBURGER Henry (1952) *Vergiler ve Tarihi*, Çev. R. HANYAL, Kardeş Matbaası, Ankara, 1964,
- MÜDERRİSOĞLU Alptekin (1974) *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- NADAROĞLU Halil (2000) *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Matbaası, İstanbul.
- NEUMARK Fritz (1939) Verginin Tarihi ve Mahiyeti, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 1, 371–96.
- (1946) *Türkiye’de ve Yabancı Memleketlerde Gelir Vergisi Teori-Tarihçe-Pratik*, Hak Kitabevi, İstanbul.
- ÖZAKMAN Turgut (1999) *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- PAKALIN Mehmet Zeki (1978) *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ŞAMSUTDİNOV A. M. (1999) *Mondros’tan Lozan’a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- SAYAR Nihad S. (1978) *Türkiye İmparatorluk Dönemi Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları*, Met/Er Matbaası, İstanbul.
- SCHMÖLDERS Günter (1976) *Genel Vergi Teorisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- SMITH Adam (2010) *Millîlerin Zenginliği* (Çev. H. DERİN), Türkiye İş-Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SORGUN Taylan (1972) *Kut’ül Amare Kabramamı Halil Paşa: Bitmeyen Savaş*, 7 Gün Yayınları, Yayıncılık Matbaası, İstanbul.
- STIGLITZ Joseph E. (1994) *Kamu Kesimi Ekonomisi* (Çev. Ö. F. BATIREL), Marmara Üniversitesi İİBF Yayınları, İstanbul.
- ŞEN Hüseyin-SAĞBAŞ İsa (2016) *Vergi Teorisi ve Politikası*, Barış-Arkan Yayınları, Ankara.
- TANSEL Selahattin (1974) *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- TURHAN Salih (1987) *Vergi Teorisi ve Politikası*, Der Yayınları, İstanbul.
- TÜRKMEN Zekeriya (2001) *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarihi Kurumu, Ankara.

VELAY A. Du (1978) *Türkiye Mali Tarihi*, Maliye Bakanlığı, Ankara.

YERELİ Ahmet Burçin (2003) *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye'de Devlet-Birey İlişkisi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

YERELİ Ahmet Burçin-KÖKTAŞ Altuğ Murat-SELÇUK Işıl Şirin (2015) Osmanlı İmparatorluğu'nda Ödeme Gücüne Göre Vergi Uygulamaları: 17. Yüzyıl İstanbul Kadı Sicilleri Üzerine Bir İnceleme, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İktisadi Birimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 209-221.